

Надалі планується дослідження гендерних особливостей диференціації доходів, що сприятиме вдосконаленню проведення гендерної політики держави та забезпечить зниження рівня диференціації основних доходів населення України.

1. *Історія економічних учень: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К.:Знання, 2004. – 1300 с. – (Класичний університетський підручник).* 2. *Програма розвитку ООН. Основи нового світового порядку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravodom.com>.* 3. *Аналіз економічної активності за статтю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.* 4. *Проблеми гендерної нерівності в Україні залишаються актуальними // Інформаційно-освітній центр “Жіноча мережа”, 08.09.2008 р., <http://feminist.org.ua/news/s8/example/index.php?id=183>.* 5. *Офіційний сайт Державної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.* 6. *Мамонова Г.В., Піжук О.І. Гендерні особливості диференціації доходів населення та перспективи забезпечення їх рівності в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 174–179.* 7. *Праця в Україні у 2010 році: стат. збірник / Державний комітет статистики України; відп. за вип. Н.В. Григорович. – К., 2010. – 206 с.*

УДК 339.138

С.О. Солнцев, А.В. Овчиннікова

Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМИ РИЗИКАМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

© Солнцев С.О., Овчиннікова А.В., 2012

Розглянуто сутність управління ризиками та підходи авторів до виділення етапів управління ризиками. Запропоновано виділити процес оцінювання ризиків у окремий етап управління ризиками. Розглянуто особливості управління маркетинговими ризиками. Проаналізовано основні стратегії управління ризиками та інструменти управління ризиком у межах кожної зі стратегій, визначено переваги та недоліки їх застосування в Україні.

Ключові слова: ризик, маркетинговий ризик, управління ризиками; оцінювання ризиків, інструменти управління ризиками.

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF MARKETING RISK MANAGEMENT

© Solncev S., Ovchynnikova A., 2012

The essence of risk management and approaches of the authors to the definition of stages of risk management have been analyzed. The academicians have different standpoints on separation of the risk management stages. The separation of the process of risk evaluation into separate risk management stage has been proposed. The particularities of the marketing risks management have been analyzed. The main risk management strategies and risk management techniques within each strategy have been examined. The advantages and disadvantages of risk management techniques have been defined. It has been identified that a considerable part of risk management techniques cannot be used in Ukraine because of the missing relevant standard acts. Also, the efficiency of some risk management techniques is lower than in the European countries or USA. Under the conditions of permanent market transformation processes, the companies which provide the risk management services are going to develop.

Key words: risk, marketing risk, risk management, risk evaluation, risk management techniques.

Постановка проблеми. Маркетингове середовище функціонування підприємств постійно змінюється. В умовах адаптації до зовнішнього середовища підприємство повинно постійно корегувати свою діяльність. Але під час прийняття управлінських рішень перед підприємствами постає завдання мінімізації факторів нестабільності, особливо важлива ця проблема при реалізації інвестиційних проектів. Забезпечення низького рівня невизначеності, застосування стратегій та інструментів управління ризиками в змінних ринкових умовах сприяє стабілізації позицій підприємств та формуванню їхньої конкурентоспроможності. Але з метою ефективного застосування інструментів управління ризиками необхідно розуміти їх сутність та обмеження

застосування, адже проблема вибору конкретного інструменту в межах різних стратегій є однією з найактуальніших проблем, що постає перед підприємствами у процесі їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження стратегій управління ризиками займалися Т. Бачкаї, А.П. Альгін, І.А. Бланк, І.Т. Балабанов, В.В. Вітлінський., Н.В. Внукова, Е.А. Уткін, Г.І. Великоіваненко та інші [1–12]. Істотний внесок у дослідження маркетингових ризиків зробили С.М. Ілляшенко, А.О. Старостіна, В.А. Кравченко, І.Т. Балабанов [3, 11]. Водночас в економічній науці не виділено однозначно етапів управління ризиками. Особливої уваги потребує визначення процесу оцінювання ризиків в управлінні ризиками. Крім того, додаткового вивчення потребують інструменти управління ризиками та особливості їх застосування в Україні, що буде висвітлено у статті.

Цілі статті. Метою цього дослідження є аналіз етапів управління ризиками, визначення місця процесу оцінювання ризиків в управлінні ризиками та особливостей застосування інструментів управління ризиками в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В теорії управління ризиками немає суттєвих відмінностей у підходах до управління до різних типів ризиків. Тому важливим є розуміння в загальному випадку сутності управління ризиком та етапів управління ризиком.

В.В. Черкасов трактує управління ризиками як можливість управлінської діяльності використовувати різноманітні підходи, процеси, заходи, які дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикової події, ситуації і завдяки управлінській взаємодії досягати зниження ступеня його впливу [6]. Схожим є розуміння управління ризиком В.М. Гранатурова, який визначає цю категорію як сукупність методів, прийомів і заходів, що дають змогу певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів щодо унеможливлення або зниження негативних наслідків настання таких подій [8]. Деякі науковці пропонують підхід до трактування управління ризиком як окремого специфічного напрямку менеджменту, що націлений на нівелювання наслідків настання ризикових подій чи їх уникнення. Так, зокрема, Е.А. Уткін надає таке визначення: “Управління ризиком – специфічний напрямок менеджменту, що вимагає знань у галузі теорії управління, справи страхування, аналізу господарської діяльності підприємства. Управління ризиком – спеціальний вид менеджерської діяльності, націлений на пом’якшення впливу ризику на результати роботи підприємства”. Важливим аспектом для розуміння сутності управління ризиком є аспект передбачення ризиків. Передбачення ризиків дозволяє управлінцям завчасно прийняти рішення: “Управління ризиком можна розглядати як важливий ефективний спосіб передбачення ризиків таким чином, що їх удар (людський, фінансовий, комерційний) буде якнайменш травмуючим для підприємств”.

Незважаючи на те, що різні автори розглядають окремі аспекти управління ризиком, на нашу думку, принципові відмінності у підходах авторів відсутні, адже більшість авторів акцентує на необхідності завчасного зниження впливу факторів ризику або уникнення настання ризикових подій. Однак існують певні відмінності у виділенні різними авторами етапів управління ризиком. Розглянемо основні етапи управління ризиком, що виділяють науковці (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи управління ризиком [2–7, 10–12]

Назва етапу	Автори, що виділяють етап
Визначення мети управління ризиком	М.М. Багієва, І.В. Гончаров, В.О. Коюда, І.Д. Сердюкова, І.Т. Балабанов, А.О. Старостіна та ін.
Аналіз ризику	Д. Пікфорд, С.О. Сергієнко, М.Г. Лапуста, Л.Г. Шершакова, А.Е. Воронкова, Р.З. Вечерковські, А.О. Старостіна та ін.
Виявлення факторів ризику (ідентифікація)	Н.І. Бикова, А.С. Шапкін, М.Г. Лапуста, Л.Г. Шершакова, І.Д. Сердюкова, І.А. Бланк, С.М. Смірнов, А.Е. Воронкова, Р.З. Вечерковські та ін.
Оцінка рівня ризику	М.Г. Лапуста, Л.Г. Шершакова, І.Д. Сердюкова, І.Т. Балабанов, І.А. Бланк, С.М. Смірнов та ін.
Вибір методів впливу на ризик	В.Б. Сивий, С.Ю. Балика, Е.А. Уткін, М.Г. Лапуста, Л.Г. Шершакова, І.Д. Сердюкова, І.Т. Балабанов та ін.
Ухвалення рішення про застосування методу зниження ризику	Р.М. Качалов, О.В. Мороз, А.В. Матвійчук, М.Г. Лапуста, Л.Г. Шершакова та ін.
Здійснення заходів з впливу на ризик	І.Т. Балабанов, І.Д. Сердюкова, М.Г. Лапуста, Л.Г. Шершакова, І.А. Бланк, С.М. Смірнов, А.О. Старостіна та ін.

Етап визначення мети оцінювання ризиків деякі автори вилучають з процесу управління ризиками, але ми вважаємо його одним з ключових. Встановлення мети визначає особливості оцінювання конкретних ризиків у певній ринковій ситуації підприємства. Розглянемо, наприклад, ситуацію, коли підприємство планує реалізацію інвестиційного проекту та потрібно оцінити ризики з метою визначення доцільності реалізації проекту. У такому разі особа, що приймає рішення, потребує повної інформації про всі маркетингові ризики, що існують на ринку. Інша ситуація, якщо підприємству необхідно оцінити ризики від реалізації комунікаційної стратегії підприємства. Загалом маркетингові ризики під час реалізації інвестиційного проекту є специфічною проблематикою для підприємства та процес оцінювання ризиків суттєво відрізнятиметься від процесу оцінювання ризиків під час реалізації окремих маркетингових стратегій чи задач. Саме тому визначення мети дозволяє сконцентрувати увагу підприємства на колі проблемних питань та визначатиме показники результативності процесу управління ризиками.

Необхідно зауважити, що більшість авторів до етапів управління ризиками зараховують етапи виявлення, аналізу та оцінки ризику, хоч оцінювання ризиків також передбачає етапи аналізу, виявлення та безпосередньо оцінки ризику. Вважаємо за необхідне в межах реалізації етапів з управління ризиками окремим блоком виділити оцінювання ризиків, що має передбачати: (1) виявлення ризику; (2) аналіз ризику, зокрема визначення наслідків настання ризикової події, ймовірність настання ризикової події та рівень ризиків; та (3) оцінка ризику. Такий підхід дає змогу системніше підійти до процесу управління ризиками. Тому, на нашу думку, в управлінні ризиками доцільно виділити етапи, наведені на рис. 1.

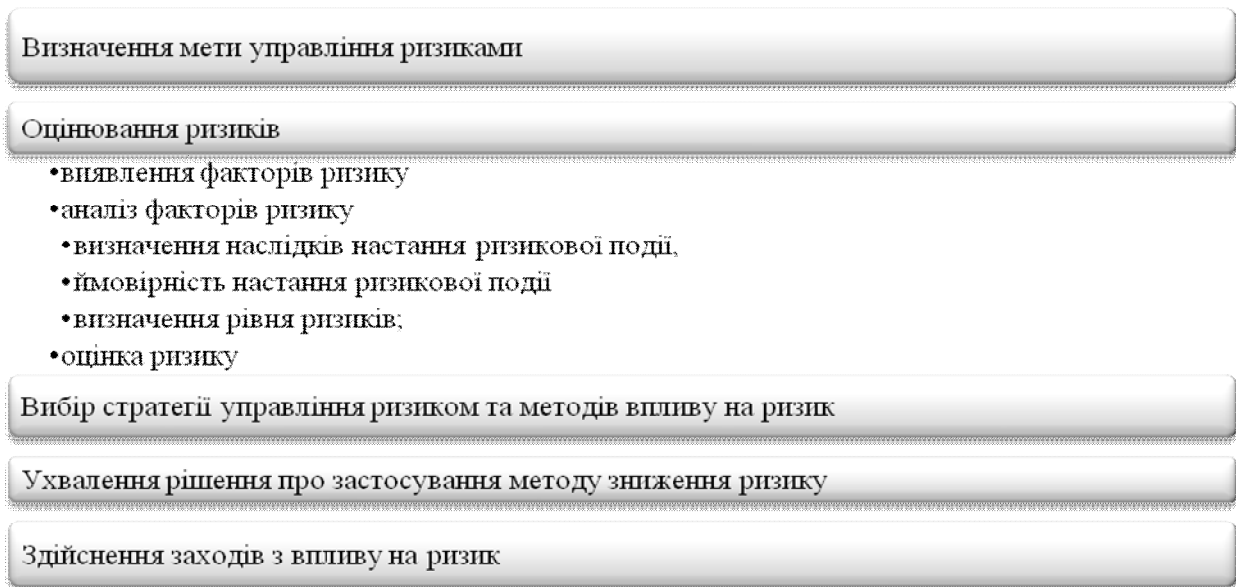

Рис. 1. Етапи управління ризиками

Наступним етапом після здійснення оцінювання ризиків є етап вибору інструменту управління ризиками. Етап вибору інструментів управління ризиками є найвідповідальнішим та потребує визначення конкретного методу в межах вибраної стратегії управління ризиком. Більшість авторів виділяють чотири стратегії [1–5, 9–12]:

1. Стратегія уникнення ризиків. Ця стратегія є найрадикальнішою і полягає у відмові від реалізації певного проекту чи завдання. Підприємство може вирішити не йти на ризик, пов'язаний з якоюсь операцією або напрямом бізнесу, тому що вони видаються їй надто ризикованими. Але необхідно зауважити, що відмова від реалізації певного заходу може вплинути на появу нових ризиків. Крім того, підприємець може не отримати прибутку, відповідно виникає ризик нереалізованих можливостей.

2. Запобігання збитку зводиться до дій, спрямованих на зменшення ймовірності втрат і (або) для мінімізації їх наслідків. Такі дії можуть починатися до того, як збитку було завдано, під час і після завдання збитку.

3. Прийняття ризику полягає в покритті збитків за рахунок власних ресурсів. Іноді це відбувається само по собі, наприклад, коли компанія не підозрює про існування ризику чи не звертає на нього уваги. Інколи підприємства свідомо вирішують піти на ризик. Зокрема, деякі компанії відмовляються від страхового поліса, вважаючи за краще у разі настання певної події витратити на ліквідацію її наслідків частину своїх коштів.

4. Перенесення ризику означає перенесення ризику на інші підприємства. Продаж ризикових цінних паперів комусь іншому і придбання страхового поліса - приклади такої стратегії управління ризиком.

Інструменти управління ризиком

Інструмент	Суть	Переваги	Недоліки
Стратегія уникнення ризику			
Підбір кваліфікованих кадрів	Залучення до виконання надійної команди проекту	Підвищення ефективності роботи	Необхідність навчання та високої оплати спеціалістів
Підбір команди проекту	Відмова від послуг сумнівних організацій. Підбір надійної команди для реалізації проекту	Підвищення ефективності проекту	Неможливість передбачення банкрутств партнерів.
Державні гарантії	Надання підприємству державних гарантій	Стабільність розвитку та функціонування	Низька поширеність в Україні внаслідок важкості отримання державних гарантій
Зміна мети проекту	Відмова від реалізації мети, зміна мети шляхом удосконалення проекту, корегування та уточнення мети	Простий та радикальний інструмент, низькі витрати	Не дозволяє одержати той обсяг прибутку, що зв'язаний з ризиковою діяльністю
Підбір техніки та технології	Досвідчений підбір техніки та технології	Підвищення ефективності проекту	Додаткові витрати на залучення консультантів
Екзотинг	Збір, обробка, класифікація та аналіз різних видів з метою одержання вичерпної надійної інформації	Підвищення ефективності проекту та менеджменту	Складність отримання достовірної інформації
Стратегія зниження ризику			
Локалізація (лімітування)	Встановлення обмежень на максимальний обсяг угод з одним клієнтом, венчурні проекти тощо	Підвищення ефективності проекту	Неможливість застосування у деяких випадках. Неможливість отримання максимального можливого доходу
Диверсифікованість виробництва і збуту, сегрегація (комбінація активів)	Збільшення напрямів діяльності	Найпоширеніший метод. Найдешевший спосіб уникнення значних втрат	Залучений лише в обмежений кількості випадків, коли зростає дохідність одних видів діяльності та знижується – інших
Стратегія прийняття ризику			
Самостраховування (резервування)	Створення системи матеріальних і фінансових резервів (фондів)	Найпоширеніший. Грошові кошти залишаються на підприємстві	Значні додаткові витрати, важко оцінити реальний економічний ефект від реалізації заходів. Заморозжування активів у грошовій формі або у формі високоліквідних активів з низькою дохідністю
Стратегія передача ризику			
Страховування	Передача певних ризиків страховій компанії (валютні застереження, процентні і валютні опціони)	Найпоширеніший. Простий в застосуванні та надійний	Страховування в українських умовах є значним ризиком. Зниження ефективності заходу у разі зниження доходності підприємства. Додаткові витрати
Форвардні, ф'ючерсні та опціонні угоди	Зобов'язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час на визначених умовах	Робота з нестандартним товаром чи контрактом, якому повністю довіряють, висока надійність гарантій.	Не застосовується у нашій країні на практиці через брак відповідної законодавчої бази та занепад фінансового ринку
Гарантії та санкції в умовах договорів, застава	Створення резервного фонду зобов'язань засновників; оформлення контрактів за фіксованими цінами тощо	Найпоширеніший та дешевий метод, простий у застосуванні, залучення юридичної підтримки	Широко застосовуються в Україні, але існують складнощі при відстоюванні інтересів підприємства у суді
Ефективний менеджмент	Технологічна і виробнича дисципліна; гнучка система заохочень (мотивація) та експертизи	Підвищення ефективності проекту	Необхідність у кваліфікації кадрів. Додаткові витрати
Хеджування	Страховування ризику від можливих збитків перенесення ризику зміни ціни з однієї особи на іншу	Найпростіший в застосуванні та надійний. Не потребує додаткових витрат	Призводить до неможливості отримання доходу. Не поширений у нашій країні
Реалізація активів	Продаж активів, які є джерелом ризику	Простий в застосуванні та надійний. Не потребує додаткових витрат	Не завжди може бути застосований, бо активи є джерелом як ризику, так і прибутку
Кредитування та позики	Залучення банківських та інших кредитів	Найпоширеніший та простий	Потребує застави та гарантій, додаткових витрат на сплату відсотків тощо

У межах кожної зі стратегій існують методи, які можна застосувати для їх реалізації [2–4, 9, 11]. Розглянемо найпоширеніші з інструментів та особливості їх застосування в Україні (табл. 2). В межах стратегії уникнення ризику більшість інструментів є загальнодоступними для підприємств: підбір команди проекту, підбір кадрів, відповідної кваліфікації, зміна мети проекту та інші. Але такий інструмент, як державні гарантії, малопоширений в Україні через нерозвиненість системи ризик-менеджменту на державному рівні. В межах стратегії зниження ризику найпоширенішими інструментами є лімітування та диверсифікація. Лімітування застосовують українські підприємства, але на значну кількість ризикових подій воно не має впливу, наприклад, зростання цін на сировину, енергоносії тощо. Диверсифікація ж потребує залучення значної кількості ресурсів, які в підприємства є обмеженими. Стратегія прийняття ризиків є найпростішою у застосуванні й поширеною в Україні. Інструментом її реалізації є формування резервів. Недоліком стратегії прийняття ризиків є необхідність замороження активів підприємства. Крім того, важко оцінити ефективність резервування як інструменту зниження ризику. Але істотною перевагою є залишення коштів у межах підприємства. Стратегія передачі ризику є однією з найпоширеніших у розвинених країнах світу, що зумовлено розвиненістю бізнес-напрямів, які забезпечують можливість передачі ризику (наявність страхових, хеджових фондів тощо). Інструментами передачі ризику є хеджування, страхування, форвардні, ф'ючерсні контракти, опціони, кредитування тощо. Стратегія передачі ризику полягає у передаванні відповідальності за настання ризикової події третій особі. Але більшість з інструментів у межах стратегії передачі ризику неможливо застосувати в Україні внаслідок відсутності законодавчих актів, що регулюють галузь, або їх недосконалості. Зокрема, кредитування та страхування спричиняє додаткові ризики для підприємства у вигляді загрози втрати фінансових ресурсів або невиконання зобов'язань контрагентів. Хеджування сьогодні не застосовується в Україні, але має великі перспективи і залежить від затвердження законодавчих актів, що регулюватимуть діяльність хеджових фондів. Також одним з найперспективніших інструментів передачі ризику в Україні є підписання ф'ючерсних, форвардних та опціонних договорів.

Визначення інструментів управління відповідно до кожної зі стратегій, враховуючи слабкі та сильні сторони кожного з методів, дає змогу повніше охопити всі потенційні способи впливу на ризики та знизити ймовірність збитків для підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження виявлено відмінності у підходах науковців до виділення етапів управління ризиками. З метою системнішого підходу до процесу управління ризиками вважаємо за доцільне виділити окремим етапом процес оцінювання ризиків, до якого включити виявлення факторів ризику, їх аналіз та оцінку ризику. Проаналізовано основні інструменти, що можна використати в межах стратегій управління ризиками, визначено їх переваги і недоліки. Необхідно зауважити, що багато інструментів загалом на застосовуються в Україні або їх застосування є обмеженим, що зумовлено низьким рівнем розвитку ринку послуг з управління ризиками підприємств та законодавчими обмеженнями в Україні. Але вважаємо, що в умовах постійних трансформаційних процесів в економіці ситуація змінюватиметься, саме тому подальші дослідження в напрямі управління маркетинговими та іншими видами ризиків є перспективними та потребують подальших напрацювань.

1. Альгин А.П. *Риск и его роль в общественной жизни* / А.П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. – 213 с.
2. Багиева М.Н. *Концептуальные основы анализа и оценки рисков предприятия: учеб. пособие / под ред. Д.В. Соколова.* – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001
3. Балабанов И.Т. *Риск-менеджмент* / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 188 с.
4. Бланк И.А. *Финансовый менеджмент: учеб. курс* / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр: Эльга, 2001. – 527 с.
5. Вітлінський В.В. *Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія* / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко ; Київ. нац. екон. ун-т. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
6. Воронкова А.Е. *Діагностика стану підприємства; теорія і практика: монографія* / А.Е. Воронкова. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 448 с.
7. Гончаров І.В. *Ризик та прийняття управлінських рішень Харків: НТУ ХПІ, 2002.* – 160 с.
8. Гранатуров В.М. *Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія* / В.М. Гранатуров, І.Б. Литовченко / за наук. ред. В.М. Гранатурова. – Одеса : ІПРЕЕД, 2003. – 164 с.
9. *Інноваційна модель економіки: правові та методологічні засади проведення експертизи інноваційних проектів: монографія* / С.В. Онишко, С.О. Єгоров, Ю.М. Черненко та ін.; ред. Ю.П. Доценко. – К.: Леся, 2006. – 195 с.
10. Лапуста М. -Г., Шаршукіна Л.Г. *Риски в предпринимательской деятельности.* – М., 2008. – С. 251.
11. Старостіна А.О. *Ризик-менеджмент: теорія та практика* / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко. – К.: Кондор, 2004. – 200 с.
12. Шапкин А.С. *Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: монография* / А.С. Шапкин. – М.: Изд.-торг. корпорация “Дашков и Ко”, 2003. – 544 с.